

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12(436+7/8)«19»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАЦІ «ПРО МЕЖІ МІЖ ЮРИДИЧНИМ ТА СОЦІОЛОГІЧНИМ МЕТОДОМ» (1911) ГАНСА КЕЛЬЗЕНА

Абаши́н В. О.,

доктор філософії, доцент,
завідувач кафедри гуманітарних
та фундаментальних юридичних дисциплін
Харківського економіко-правового університету

Анотація: Представлена рання філософсько-правова позиція австро-американського юриста Ганса Кельзена (1881–1973). Вказано на особливості його німецької праці «Про межі між юридичним та соціологічним методом» (1911). Розглянуто трактування Кельзеном понять буття та належного. На завершення вказано на роль юридичного методу.

Ключові слова: Ганс Кельзен, філософія права, критичний юридичний позитивізм, соціологія.

Аннотация: Представлена ранняя философско-правовая позиция австро-американского юриста Ганса Кельзена (1881–1973). Указано на особенности его немецкой работы «О границах между юридическим и социологическим методом» (1911). Рассмотрена трактовка Кельзеном понятий бытия и должного. В заключение указано на роль юридического метода.

Ключевые слова: Ганс Кельзен, философия права, критический юридический позитивизм, социология.

Annotation: The early legal-philosophical position of the Austrian-American jurist Hans Kelsen (1881–1973) is presented. The features of his German work «On the borders between legal and sociological method» (1911) are given in the beginning. Further Kelsen's interpretation of the term «Sein» and «Sollen» is considered. In conclusion the role of the legal method is pointed out.

Key words: Hans Kelsen, philosophy of law, critical legal positivism, sociology.

Філософсько-правова тематика ранніх праць авторитетного австрійського та американського науковця, представника критичного юридичного позитивізму Ганса Кельзена (1881–1973) є *актуальною* в рамках теоретичних досліджень, зокрема й у вітчизняній філософії права. Такі дослідження також надають важливі імпульси щодо розуміння еволюції правового вчення цього теоретика, котрий відомий як фундатор оригінальної теорії права – «чистого правочення», або «чистого вчення про право» (Reine Rechtslehre).

Ступінь наукової розробленості досліджень тематики ранніх філософсько-правових праць Ганса Кельзена має певну традицію у західноєвропейській, англосаксонській та латиноамериканських школах філософії права. У вказаному контексті слід вказати на відповідні праці таких авторитетних професорів-юристів та філософів права, як Стенлі Паулсон, Габріель Діас, Міхаель Штольайс, Олівер Лепсіус, Роберт Вальтер. У вітчизняній юриспруденції та філософії права вказана тема до цього часу перебуває на початковому рівні розробки. Деякі аспекти філософсько-правової проблематики у творчості Ганса Кельзена автор даної статті розглянув у своїх попередніх публікаціях [1-5]. Однак, саме в цій статті вперше українською мовою буде проаналізоване питання розрізнення Гансом Кельзеном особливостей юридичного та соціологічного методів, в чому буде полягати *новизна* даної статті.

Головною метою цієї статті є критичний аналіз особливостей раннього твору «Про межі між юридичним та соціологічним методом» Ганса Кельзена. *Основним завданням* даної статті буде розгляд відповідної позиції Ганса Кельзена щодо

особливостей юридичного та соціологічного методів дослідження.

Робота «Про межі між юридичним та соціологічним методом» (Тюбінген, 1911) представляє собою перероблену та розширену доповідь, яку Ганс Кельзен виголосив 31 січня 1911 р. на засіданні «Соціологічного товариства у Відні». Як відомо, після успішного закінчення Віденського університету (1906), Кельзен проходив наукове стажування у авторитетних німецьких професорів-юристів – Георга Єллінека (1851–1911) та Герхарда Аншютца (1867–1948) у Гейдельберзькому та Берлінському університетах, де підготував свою другу докторську дисертацію [6-7].

Тут слід також згадати, що «Соціологічне товариство у Відні» було засноване у 1907 р. у столиці Австро-Угорщини декількома відомими вченими, серед яких важливу роль відігравали відомі вчені-політики Макс Адлер (1873–1937) та Карл Реннер (1870–1950). Головною метою названого товариства була популяризація соціології як науки та навчальної дисципліни. В рамках засідань «Соціологічного товариства у Відні» з доповідями виступали авторитетні науковці, серед яких у різні роки були Георг Зіммель, Макс Вебер, Йозеф Шумпетер.

На початку своєї доповіді, на основі якої була написана та оприлюднена праця «Про межі між юридичним та соціологічним методом» (1911), Ганс Кельзен наголошував, що за її основу він взяв свою роботу під назвою «Головні проблеми вчення про державне право, розвинуті із вчення про правове положення» (Тюбінген, 1911) [14, S. III]. Тут мова йшла про його докторську монографію, яку Ганс Кельзен з успіхом захистив у Віденському університеті у 1911 р. [13]. Саме в останній праці він вперше торкнувся вказаної проблематики

взаємовідносин між юриспруденцією та соціологією, зокрема, й стосовно взаємовідносин методів правової науки та соціології.

У вступі до праці «Про межі між юридичним та соціологічним методом» Ганс Кельзен пише, що він усвідомлює можливі труднощі при викладенні заявленої теми, а тому обмежує своє дослідження лише «проблемою волі» (*das Willenproblem*) стосовно розмежування юридичного та соціологічного методів. При цьому австрійський вчений наголошує: «Поняття волі в юридичній конструкції відіграє не меншу роль, аніж у соціології, зокрема тут у соціальній психології. Лише цю сферу соціології я маю на увазі у моему відмежуванні стосовно юриспруденції. Особливо – це так звана *загальна воля* (*Gesamtwille*), котра має значення у соціальному праві, перш за все – у державному праві, й одночасно є предметом соціологічних, тобто соціально-психологічних досліджень» [14, S. 4].

Далі Ганс Кельзен робить важливе зауваження стосовно розмежування юридичного та соціологічного методів дослідження. Мова йде про «очищення» юридичної методології й, таким чином, юриспруденції в цілому. Саме це завдання потім буде одним із головних у його подальших працях, наприклад, у творі «Чисте правочення» (1934). У вказаному сенсі австрійський філософ права та юрист в роботі «Про межі між юридичним та соціологічним методом» писав: «Для мене головним завданням є очищення утворення юридичних понять від певних елементів, які мають соціологічний характер, та які були втиснуті [в таке утворення] лише завдяки хибній постановці проблеми» [14, S. 5].

Слід наголосити, що у своїх подальших роздумах Ганс Кельзен вказує на принципову відмінність між соціологічним та юридичними методами й підкреслює: «Методологічне протиріччя між соціологією та юриспруденцією, з якого виходять подальші пояснення, – це протиріччя між буттям [Sein] та належним, або тим, що повинно бути [Sollen]» [14, S. 5]. При цьому австрійський автор вказує на те, що соціологія (як інші науки, зокрема, психологія) займається тим, що вже є в наявності, або буттям. Натомість, юриспруденція є наукою про «належне», або про те, що повинно бути [9]. Саме в цьому полягає фундаментальна різниця між соціологією та юриспруденцією.

Для підтвердження своєї тези Ганс Кельзен посилається на відповідні роздуми інших авторів щодо дихотомії буття та належного, або того, що повинно бути. Зокрема, мова йде про таких мислителів, як англійський філософ Джон Локк, основоположник німецької класичної філософії Іммануїл Кант та інших. Як відомо, шотландський філософ Давид Юм у роботі «Трактат про людську природу» (1740) обгрунтував положення, згідно з яким неможливо логічно перейти від описових суджень («щось є») до суджень, які приписують певну дію («щось повинно бути»). Це положення відоме як «закон Юма» чи «принцип Юма», а в англомовній традиції – також як «гільютина Юма» (*Hume's guillotine*).

У своїх подальших роздумах щодо вказаної дихотомії Ганс Кельзен далі апелює до позиції Георга Зіммеля (1858–1918), авторитетного німецького

філософа та основоположника соціології як окремої науки [14, S. 5–6]. Як відомо, Георг Зіммель у першому томі своєї фундаментальної праці «Вступ до моральної науки. Критика основних етичних понять» (Берлін, 1892) вказував на відмінності між двома названими поняттями та неможливість звести «буття» до «належного», або «того, що повинно бути» [15, S. 9].

У вказаному контексті Ганс Кельзен у своїй доповіді «Про межі між юридичним та соціологічним методом» (1911) далі наголошує: «Хоча належне чи те, що повинно бути [das Sollen], націлене на буття [das Sein] (його метою є буття: дещо *повинно бути*), але ж те, що повинно бути, є дещо іншим, аніж буття» [14, S. 6]. Тут слід також сказати, що Кельзен повторював це положення у своїх інших працях, зокрема, у другому виданні «Чистого правочення» (1960), коли він писав про «...дуалізм буття та належного чи того, що повинно бути...» [12, S. 6; 8, с. 16]. Також у роботі «Загальна теорія норм» (Відень, 1979), одній із своїх останніх праць, яка була надрукована вже після його смерті, Кельзен вказував на «...тезу, що належне чи те, що повинно бути, не може виводитися із буття...» [10, S. 69].

Із фундаментального протиріччя між «буттям» [das Sein] та «належним», або «тим, що повинно бути» [das Sollen] Ганс Кельзен виводить тезу про існування двох різновидів наук, або наукових дисциплін: 1) «експлікативних» («пояснювальних»), або каузальних наук, та 2) нормативних наук [14, S. 11]. Завданням перших наук є пояснення того, що вже є наявним в реальності; натомість, інші науки ставлять собі на меті «...установити правила, котрі приписують певну поведінку, вимагають певне буття чи не-буття, тобто визначають те, що повинно бути» [14, S. 11].

До каузальних наук Ганс Кельзен відносить природничі, історичні та суспільні науки, зокрема й соціологію. Натомість нормативними науками або дисциплінами він називає юриспруденцію, логіку, етику [14, S. 12]. При цьому австрійський філософ права робить таке важливе уточнення: «Звичайно, коли я говорю про юриспруденцію як нормативну дисципліну, то я маю на увазі не всі науки, які у методологічному відношенні є різними, та які сукупно називаються юриспруденцією. Природно, що з них потрібно виокремити історію права як історичну дисципліну та зарахувати її до експлікативних дисциплін» [14, S. 14].

У названому сенсі Ганс Кельзен далі вказує на те, що в історичному розвитку багато філософів права та юристів змішували юриспруденцію як нормативну дисципліну з «експлікативними», зокрема історичними дисциплінами. Таке змішування австрійський автор називає «...помилковим синкретизмом методів» [14, S. 16], а серед його основних представників перераховує прихильників природного права, наприклад, англійців Томаса Гоббса, Джона Локка та інших мислителів [14, S. 16–18]. На відміну від цих мислителів Кельзен виступає за «чистоту» методології юриспруденції, що повинно призвести потім до «чистого правочення».

Однім із шляхів розмежування методу юриспруденції як нормативної науки від соціології як експлікативної науки Ганс Кельзен вбачає в

уточненні визначення поняття «волі» (*der Wille*). При цьому австрійський філософ права вказує на два таких визначення – у сенсі психологічного розуміння поняття волі у соціології, та у «чистому» розумінні поняття волі у юриспруденції. Далі він підкреслює, що «...волі у етико-юридичному смислі та волі у психологічному смислі відповідають два зовсім різні значення...» [14, S. 61]. Тут слід вказати на певну особливість ранньої позиції Ганса Кельзена, котрий в цій праці не робить суттєвого розрізнення між юриспруденцією та етикою, а розглядає їх як нормативні науки.

У вказаному контексті Ганс Кельзен далі наголошує: «Коли етика та юриспруденція називають свою волю вільною [волею], то це означає, що вона стоїть поза будь-яким каузальним зв'язком» [14, S. 60]. Натомість, соціологія та психологія трактують волю у тому сенсі, що вона пов'язана з мотивацією або іншими факторами життя людини. Тобто, тут віденський автор знову наголошує на тому, що каузальний або експлікативний елемент є суттєвим для соціологічного методу, натомість він не торкається юриспруденції як нормативної науки.

На завершення цього огляду слід вказати на те, що представлена тут рання робота «Про межі між юридичним та соціологічним методом» (1911) Ганса Кельзена виходила в оригіналі ще два рази – в 1968 р. та в 1970 р. Про важливість тематики цієї праці австрійського юриста та філософа права свідчили також численні переклади іноземними мовами, зокрема сербохорватською (1928), іспанською (1969), італійською (1974), японською (1977) та англійською (2000) мовами.

Вказана праця Ганса Кельзена стало першою з соціологічної тематики, яку він розробляв у своїх подальших творах. При цьому у центрі його уваги було питання розмежування нормативно-юридичного та соціологічно-описового розгляду права. У названому контексті можна вказати на статті та рецензії Кельзена у «Архіві соціальної науки та соціальної політики» (1915–1917). Головним чином, ці роботи мали на меті критику «Основоположення соціології права» (1913) та спростування вчення про «живе право» Євгена (Ойгена) Ерліха (1862–1922), професора та ректора Чернівецького університету. Зокрема, тут Кельзен наполягав на тому, що неможливо розглядати поняття держави одночасно з соціологічної та юридичної точки зору. Вказані статті Кельзена та відповіді на них Ерліха увійшли в історію та філософію права як «Дебати Кельзена-Ерліха».

Методологічне розмежування у ранній роботі «Про межі між юридичним та соціологічним методом» (1911) Ганса Кельзена стало основою його фундаментальних праць зі вказаної тематики. У цьому відношенні можна вказати на його роботу «Соціологічне та юридичне поняття держави. Критичне дослідження відношення держави та права» (Тюбінген, 1922), де він наголошував на різниці між методами соціології й права [11]. Тут Кельзен ще раз підкреслював, що його позиція базується на фундаментальному розрізненні понять «буття» (*Sein*) та «належне», або «те, що повинно бути» (*Sollen*).

В якості *основного висновку* даної статті можна констатувати, що ранні праці Ганса Кельзена з філософсько-правової та соціологічної тематики

використовувалися ним також у пізніх творах. При цьому авторитетний австро-американський вчений виходив з положення, згідно з яким природничі та інші науки, до яких Кельзен відносить і соціологію, займаються вивченням «буття», яке підпорядковане законом причинності (причина-наслідок). Натомість, право займається нормативним порядком відносин людей, тобто сферою «належного», або «того, що повинно бути». Саме тому, на думку Ганса Кельзена, право повинно бути «чистим», тобто наперед незалежним від суспільного буття, а вчення про таке право є «чистим правовченням».

ЛІТЕРАТУРА

1. Абашнік В.О. Ганс Кельзен про юридичний позитивізм / В.О. Абашнік // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія: Юриспруденція. – Одеса, 2014. – Вип. №9-1. – С. 4-6.
2. Абашнік В.О. Ганс Кельзен про конституцію як ґрунтовну норму / В.О. Абашнік // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Серія «Право». – Ужгород, 2014. – Вип. №28. – Том 3. – С. 188-191.
3. Абашнік В.О. Післямова «Чисте правовчення Ганса Кельзена» та примітки перекладача / В.О. Абашнік // Наукові записки Харківського економіко-правового університету / Збірник наукових статей. – Харків: ХЕПУ, 2011. – №2 (11). – С. 113-116.
4. Абашнік В.О. Рання філософсько-правова позиція Ганса Кельзена / В.О. Абашнік // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія: Юриспруденція. – Одеса, 2014. – Вип. №9-2. – С. 4-7.
5. Абашнік В.О. Філософсько-правова проблематика робіт Г. Кельзена / В.О. Абашнік // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – Серія «Право». – Харків, 2013. – № 1077. – С. 15-18.
6. Абашнік В.О. «Чисте правовчення» (1934 р.) Ганса Кельзена / В.О. Абашнік // Порівняльно-аналітичне право / Електронне наукове фахове видання. – 2014. – № 4. – С. 221-223. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pap.in.ua/4_2014/60.pdf
7. Абашнік В. А. Эволюция понятия «основная норма» у Ганса Кельзена / В.А. Абашнік // Нормативная теория Ганса Кельзена и развитие юриспруденции в Европе и США (К 40-летию со дня смерти Г. Кельзена / Тезисы докладов VII Международной научной конференции (Иваново, 8–12 октября 2013 г.). – Иваново: Издательство «Ивановский государственный университет», 2013. – С. 22-24.
8. Кельзен Г. Чисте Правознавство. З додатком: Проблема справедливості / Переклад з німецької Олександра Мокровольського. – Київ: Юніверс, 2004. – 496 с.
9. Abashnik V.O. Sprache der „Reinen Rechtslehre“ von Hans Kelsen (1881-1973) / V.O. Abashnik // Archäologie und Sprachwissenschaft. Austausch von Wissen in der Geschichte der Menschheit / Archaeology and Linguistics in the modern world. Exchange of knowledge in the History of Mankind (Humboldt-Kolleg, Simferopol – Jalta, 20.-23. September 2012). – Simferopol, 2012. – p. 1.
10. Kelsen H. Allgemeine Theorie der Normen / Im Auftrag des Hans-Kelsen-Instituts aus dem Nachlaß herausgegeben v. Kurt Ringhofer u. Robert Walter. – Wien: Manz Verlag, 1979. – XII, 362 S.
11. Kelsen H. Der soziologische und der juristische Staatsbegriff : kritische Untersuchung des Verhältnisses von Staat und Recht / Hans Kelsen. – Tübingen : Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1922. – IV, 253 S.
12. Kelsen H. Reine Rechtslehre. Mit einem Anhang: Das Problem der Gerechtigkeit. Zweite, völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage / Hans Kelsen. – Wien : F. Deuticke. – 1960. – XII, 534 S.

13. Kelsen H. Hauptprobleme der Staatsrechtslehre entwickelt aus der Lehre vom Rechtssatze / Hans Kelsen. – Tübingen: Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1911. – XXVII, 709 S.

14. Kelsen H. Über Grenzen zwischen juristischer und soziologischer Methode. Vortrag gehalten in der Soziologischen

Gesellschaft zu Wien / Hans Kelsen. – Tübingen : Verlag von J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1911. – III, 64 S.

15. Simmel G. Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der ethischen Grundbegriffe / Georg Simmel. – Berlin: Hertz, 1892. – Bd. 1. – VIII, 467 S.

УДК 340.12

ВІДМЕЖУВАННЯ ПРЕДМЕТУ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА ВІД ПРЕДМЕТУ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ТА ГАЛУЗЕВИХ ЮРИДИЧНИХ НАУК

Григоренко Є. І.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Передерій О. С.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Анотація: У статті здійснюється аналіз предмету філософії права як науки, що перебуває на стику філософських та правових наук. Виділяються особливі аспекти та питання, що у своїй сукупності становлять предмет цієї науки. Проводиться розмежування між предметом філософії права та предметом загальної теорії держави і права та галузевими юридичними науками.

Ключові слова: філософія права, предмет науки, предмет юридичних наук, предмет філософії права.

Аннотация: В статье проводится анализ предмета философии права как науки, находящейся на стыке философских и правовых наук. Выделяются особые аспекты и вопросы, которые в своей совокупности составляют предмет этой науки. Проводится разграничение между предметом философии права и предметом общей теории государства и права и отраслевыми юридическими науками.

Ключевые слова: философия права, предмет науки, предмет юридических наук, предмет философии права.

Annotation: The subject of the analysis of legal philosophy as a science, which is at the intersection of philosophical and legal sciences. There are the special aspects and issues in their totality are the subject of this science. A distinction between subject and object of philosophy of law of general theory of law and legal sciences industry.

Key words: philosophy of law, the subject of science, a subject of Law, the subject of philosophy of law.

Сучасна правова наука як складний, комплексний феномен, що створює відповідну теорію та охоплює своїм обслуговуванням всі сторони юридичної практики, повинна мати чітку методологічну базу. Крім цього, інтенсифікація суспільних відносин та всіх сторін соціального буття вимагає від правової науки відповідних рішучих кроків, які дозволили б їй встигати за розвитком життя та ефективно виконувати завдання, що стоять перед нею. Багато у чому це здійснюється завдяки конкретизації наукових розробок, у зв'язку з чим, правова наука все більше піддається дробленню та фрагментації, з'являються нові галузі права та науки, що їх обслуговують, відбувається уніфікація відповідних наукових напрямів.

Проте такий інтенсивний та вузько профільний підхід залишає за дужками безліч питань фундаментального значення. З цього приводу дуже швидко визріває потреба цілісного уявлення та комплексного погляду на правову дійсність. Справа в тому, що диференційований підхід до аналізу правових явищ має свій позитивний сенс у тому, що дозволяє більш глибоко розкрити ті або інші питання,

побачити деталі, вузлові проблеми та вирішити їх. Однак без комплексного підходу, без охоплення поглядом всієї гами проблем правової матерії просто не обійтись.

Ціна питання зростає також у зв'язку з тим, що можна кожен ділянку правового простору відшліфувати, відпрацювати до такого рівня, що вона сама по собі буде являти ідеал, який позбавлений будь-яких вад. Проте відсутність узгодженості між ними, відсутність усталених, чітких механізмів та зв'язків між ідеальними конструкціями може призвести до руйнації та деградації всього правового організму.

Для того, аби цього не допустити, щоб кожен елемент правової матерії працював як єдиний організм, необхідно бачити цілісну картину правової реальності. Крім цього, з цією метою, навіть, необхідно вийти за межі права, охопити також надправові явища. Щодо Д.А. Керимов зазначає, що «накреслив кордони свого дослідження, автор дозволяє собі нерідко виходити за їх межі» [3, с. 6]. Це необхідно, на наш погляд, робити для того, щоб більш ефективно проводити дослідження, більш комплексно та узагальнено бачити досліджуване явище.